

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”
НАУЧНА ОБЛАСТ 2. ХУМАНИТАРНИ НАУКИ,
ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 2.1. ФИЛОЛОГИЯ – Славянски езици (чешки език)

Автор на дисертационния труд: **Ирена Иванова Манкова**

докторант към Катедрата по славянско езикознание,
ФСлФ, СУ „Св. Климент Охридски”, докторска програма
Славянски езици (чешки език)

Тема на дисертационния труд: **Форма на обръщението в чешкия и българския език**

Рецензент:

доц. д-р Марина Джонова
Катедра по български език,
ФСФ, СУ „Св. Климент Охридски”

Ирена Манкова е редовен докторант към Катедрата по славянско езикознание на СУ „Св. Климент Охридски“ с научен ръководител доц. дфн Маргарита Младенова. Представеният труд „Форма на обръщението в чешкия и българския език“ е разработен във връзка с нуждата от обоснован подход при превода от чешки на български и обратно по отношение на звателните форми. Обосновано обектът на изследване е разширен до формите за обръщение, в които се включват и звателните форми, тъй като в българския език вокативът често се конкурира със съкратени лични имена, с умалителни имена, с номинативни и членувани обръщения. Единствено познаването на възможните начини за означаване на адресата позволява на преводача да избере подходящия преводен еквивалент.

Представеният за рецензиране текст е с общ обем 172 страници и се състои от: увод, две глави, заключение, приложение и библиография. Текстът е с ясна структура, а практическото приложение на направените от докторантката анализи е безспорно. Целта, която си поставя И. Манкова, е да направи синхронно типологично сравнение на формите за обръщение в българския и чешкия език. При изпълнението на тази цел се опира на теорията на А. В. Бондарко за функционално-семантичните полета, като в

своята разработка докторантката разграничава ядро и периферия при обръщенията. В ядрото на това поле е звателната форма.

Изводите са онагледени с примери от реалната преводаческа практика, включени като приложение с общ обем 33 страници. Емпиричният материал е ексцерпиран от няколко произведения: „Приключенията на добрия войник Швейк през Световната война“ на Ярослав Хашек и неговия превод на български, направен от Св. Иванчев; „Комендантът“ на Вл. Мацура и неговия превод на български, направен от М. Серафимова; „Мисия Лондон“ на А. Попов и неговия превод на чешки, направен от Д. Бернщейн; повестта „Балада за Георг Хених“ на В. Пасков и превода на чешки, направен от Вл. Кршиш; „Войната на таралежите“ на Братя Мормарев и превода на чешки, направен от Л. Кроужилова, „Боряна“ на Йордан Йовков и превода на чешки, направен от Л. Кроужилова. Преводните еквиваленти от художествените произведения са представени под формата на паралелен корпус, който бих препоръчала да бъде публикуван в електронен формат. Включени са и допълнителни данни, показателни за актуалната употреба на обръщенията в публицистичните предавания, като примерите са ексцерпирани от две телевизионни предавания, сходни по тематика и формат – „Otázky Václava Moravce“ (ČT1 и ČT24) и „120 минути“ (БТВ).

Доказателство за отличната осведоменост на Ирена Манкова във връзка с мненията и подходите при представянето на обръщението в съпоставителен план е библиографията, която включва източници на български, чешки, полски, руски, немски и английски език.

В *първата глава* на работата Ирена Манкова прави подробен преглед на мненията за категорията падеж в славянските езици и по-специално за мястото на звателния падеж. Приносно в тази глава е представянето на съвременното състояние на звателния падеж в славянските езици, както и мнението за подхода при превод, при което преводачът трябва да познава особеностите на двата езика по отношение на вокатива и да отчита липсата на пълно съответствие при употребата на звателните форми.

Специално внимание е обърнато на сравнителното представяне на звателните в българския и чешкия език, което само по себе си е приносно. Тук бих препоръчала да се посочат източниците, на които се позовава докторантката – напр. на стр. 48 при представянето на умалително-гальовните форми *Сашко*, *Петърчо* и т.н. като звателни форми, както и на стр. 55. По отношение на българския език се смята, че съществителните имена нямат звателни форми в мн.ч. (вж. напр. Ницолова 2008: 75). Бих искала да попитам И. Манкова дали защитава различна позиция (напр. на стр. 49 и стр.

57). Интересни са наблюденията на докторантката върху суфикса *-ка* при същ. имена от ж.р. По отношение на българския език не са правени задълбочени изследвания кои съществителни собствени могат да приемат този суфикс и дали винаги са умалителни. Бих препоръчала по-ясно да се посочат приликите и разликите в това отношение между двата езика (стр. 57). Приносно в тази глава е и проследяването на употребата на звателните форми на съществителните имена от ж.р. и разликите в това отношение с чешкия език, където няма звателни форми за ж.р., които да се оценяват като непрестижни (срв. *Марийо, Ано* на български).

Във *втората глава* на изследването докторантката представя подробно теоретичните изследвания по отношение на обръщението в българския и в чешкия език, както и зависимостта на избора на обръщение от прагматичните и социолингвистичните фактори. Направен е преглед на различните хипотези за типовете обръщения в зависимост от тяхната комуникативна функция. Така, докато в първа глава акцентът е поставен върху формалните особености на звателните форми, във втора глава акцентът е поставен върху обръщенията от функционална гледна точка. Ясно е представена ролята на речевата ситуация при избора на обръщение. Дадени са и примери за влиянието на социолингвистичните фактори възраст, обществено положение и отношение между комуникантите при избора на обръщение. Посочени са и разликите в това отношение между двата езика.

При класифицирането на обръщенията И. Манкова представя и още една гледна точка – отношението между обръщението и неговия референт. В контекста на тази теория са използвани термините *референтен* и *атрибутивен израз*, като е посочено, че атрибутивните изрази съответстват на квалифиактивно-оценъчните обръщения в класификацията на Р. Ницолова. Докторантката предпочита термина *експресивни* обръщения и посочва, че те са силно контекстуално обусловени и не подлежат на изчерпателно описание. Те могат да бъдат употребени успешно само ако пресупозицията на говорещия за знанията на слушателя е вярна. Именно експресивните вокативи са езиковоспецифични и предаването им при превод не е свързано единствено с коректната употреба на звателната форма. Много добро впечатление правят наблюденията на авторката върху съчетаването на обръщенията с интензификатори, които при експресивните обръщения в български са задпоставени спрямо съществителното име (*идиоти такива, животни такива*). Като препоръка бих посочила те да се разгледат във връзка с квалифиактивно-оценъчните обръщения, които изразяват положителна оценка (напр. *красавице моя, красавице малка, принце мой, приятели мои*). Приносна е и

съпоставката по отношение на езиковоспецифичните обръщения в чешкия и техните възможни еквиваленти в българския превод. Тези специфики са свързани най-вече със структурата на фразата на обръщението и използването на лични местоимения и числителни имена в нейния състав. Като интензификатори в чешкия могат да се разглеждат местоименията *ty* и *vy*. От друга страна, ролята на интензификатор може да изпълнява и междуметието *ale*. Тук бих искала да попитам дали междуметието се съчетава само с обръщения лични имена и дали действието му е само върху обръщението, или върху цялото изречение.

Интересно наблюдение е направено и по отношение на липсата на съгласуване в чешки между съществителното и прилагателното в рамките на обръщението, което се разглежда като граматичен маркер за изразяване на прагматична оценка. Посочени са и възможностите за изразяване на различни степени на негативно отношение към адресата с помощта на оценъчните обръщения, като най-високата степен – с уचितово *vy*, няма точно съответствие на българския език. Възниква въпросът възможно ли е в чешкия с интензификаторите да се изразява и положителна оценка, или винаги интензификаторите се използват в изрази с негативна конотация.

В дисертационния труд мотивирано са включени и пресемантизираните обръщения (от типа на *боже мой, майчице*), които от формална гледна точка са звателни форми, но от функционална гледна точка са по-скоро междуметия.

Приносно е представянето на обръщенията в чешкия език според критериите книжовен стандарт – субстандартна норма, както и според тяхната функция – да означават близост или отдалеченост. Тук са отбелязани и разликите между българския и чешкия, свързани с употребата на идентични обръщения – напр. *Докторе, подайте ми химикалката*, което в българския език е пример за официално общуване с изразена учтивост към събеседника, докато в чешкия език е част от субстандартта.

Във втора глава са представени подробно и обръщенията, които са задължителни в различни обществени сфери. По отношение на обръщенията съгласно военния устав е направено важното уточнение, че в българския език употребата на званието при обръщение не е задължителна във всички сфери и се конкурира с формулата *господин + фамилно име*. Бих препоръчала формите от типа на *господин министър* и *господин директор* да се разгледат отделно от военните звания, тъй като тяхната употреба зависи от други фактори. Макар в някои изследвания (вж. Цанков 1994) да се отбелязва, че звателните форми от типа на *председателю, министре* са архаични, са налице актуални примери за употребата им в официалната устна реч, което се нуждае от допълнително

проучване. Интересни са и наблюденията на докторантката по отношение на употребата на съкратени фамилни имена в армията.

Приносно в дисертационния текст на И. Манкова е и представянето на етикетните формули – в официална ситуация или между непознати, както и в специфични сфери на общуване, като дипломатическата и академичната среда. Наблюдават се някои различия по отношение на употребата на титлите, която е по-широка в чешкия език спрямо българския (в българския например не се използва обръщението *господин Магистър* към човек с тази образователна степен).

Във втора глава на дисертационния труд като средство за изразяване на учтивост в рамките на семейството са разгледани и роднинските названия. В тази част са подчертани езиковоспецифичните особености при употребата на роднинските названия като обръщения. Приносно също така е и представянето на динамиката в системата на обръщенията в работна среда, както и на факторите, които определят избора на обръщение в този тип комуникативна ситуация. Промените в икономическата сфера водят до промени при избора на обръщение и в двата езика. Именно тази динамика на доминиращите фактори е много добре очертана в текста.

Свързано с особеностите на двата езика е и изпускането на обръщението при превод. При превод на български обръщението се изпуска в 5 % от примерите. Наблюдението за липсата на превод на обръщението е ценно за дисертационния труд, тъй като представя превода на обръщенията в неговата цялост. От една страна, са налице езикови специфики, с които преводачът се съобразява при превода, но от друга страна, честотата на употребата на обръщението в двата езика също е езиковоспецифична и това се доказва от корпуса, съставен от И. Манкова.

В работата са разгледани и обръщенията, които нямат еквивалент при превод – такива са членуваните обръщения, които са ново явление в българския език, както и обратните обръщения. Тук бих добавила, че обратните обръщения с псевдозначение не се ограничават до *лельо* и *чичо*, роднинските названия като *бабо*, *дядо*, *батко*, *како* също могат да имат такава употреба. Бих могла да препоръчам статията на Х. Ро Хауге (1999) за обратните обръщения.

Важно място в изследването заема представянето на хипокористичните форми на личните имена. Струва ми се, че в тази връзка в библиографията трябва да се добави статията на И. Чобанов (2014), на която И. Манкова се позовава.

Интерес представлява и обособяването на косвени обръщения, които са характерни и за двата езика. Те са свързани с обекта на изследване, но както посочва

докторантката, в чешки също не са в звателен падеж. По отношение на българския език тези изрази са разглеждани от Джонова (2016) като случаи на означаване на адресата като трето лице. Те се различават от обръщанията по своята функция, както и по мястото си в изречението, така че трябва по-скоро да се разглеждат в опозиция с обръщанията.

В заключението на представената работа Ирена Манкова обобщава направените наблюдения. Изводите, до които достига авторката, показват, че тя успешно е реализирала изследователските задачи, които си е поставила.

Работата на Ирена Манкова „Форма на обръщението в чешкия и българския език“ убедително доказва уменията на докторантката за самостоятелен анализ на преводните еквиваленти на формално, семантично и прагматично равнище. Показва отлична осведоменост по отношение на съвременните лингвистични теории и умение за критичното им използване с оглед спецификите на българския и чешкия език.

Справката за *основните приноси* в дисертационния труд отговаря на постигнатите резултати при изпълнение на изследователската цел. *Авторефератът* на дисертационния труд точно и вярно отразява основните насоки, с които е свързана разработката, постигнатите положителни резултати от анализите и обобщението на научните приноси.

В периода на обучението си Ирена Манкова е представила своите наблюдения върху особеностите на обръщанията в *четири статии*, които са публикувани в български научни списания. Броят публикации отговаря на изискванията по настоящата процедура.

Заключение: Представеният от Ирена Манкова дисертационен труд на тема „Форма на обръщението в чешкия и българския език“ показва убедително нейните задълбочени знания в областта на съпоставителното проучване на българския и чешкия език и проблемите на превода, уменията ѝ да прави точни наблюдения и да анализира обективно езиковите факти, да систематизира и обобщава постигнатите чрез анализите резултати. Това ми дава основание да предложа на Ирена Манкова **ДА СЕ ДАДЕ** образователната и научна степен „доктор“.

19.02.2019 г.

Рецензент:

доц. д-р Марина Джонова